

Сергій Адамович (Івано-Франківськ),
д.і.н., професор кафедри теорії та історії держави і права
Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника

СОЛІДАРИЗАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ ЄВРЕЇВ І УКРАЇНЦІВ

На сучасному етапі Українська держава перебуває у надзвичайно складній суспільно-політичній та соціально-економічній ситуації. На недовіру та корумпованість державного апарату накладається технологічна відсталість економіки, збідніння переважаючої частини населення країни та гібридна російсько-українська війна. Окрім того, сьогодні Україна за свої 25 років незалежності найменше є суб'єктом світової політики і фактично на межі втрати власної ролі у світовій політиці.

Внутрішньополітична ситуація в Україні розхитується російськими спецслужбами, що у своїй підривної роботі не гребують розпалюванням національних протиріч. В умовах слабкості української влади активізувалася робота реваншистських радикальних правих політичних сил у сусідніх державах, які виставляють територіальні претензії до України та намагаються диктувати «правильну історію» для українців. У Польщі та Угорській республіці значною мірою завдяки російським впливам антиукраїнська риторика почала звучати на владному рівні. Суспільно-політична ситуація ускладнюється через значну трудову еміграцію українців у сусідні держави та поширення подвійного громадянства на прикордонних територіях з Польщею, Угорщиною та Румунією. Завдяки «новим громадянам» та присутності заробітчан у своїх країнах радикальні іноземні політики отримали додаткові важелі тиску на соборність України.

В умовах крайньої розбалансованості соціально-економічних та політичних процесів в країні вкрай важливим для збереження єдності залишається етнополітична стабільність. Національні меншини в Українській державі сьогодні, як ніколи, повинні відчувати себе захищеними, бути репрезентованими в державній владі і мати в достатку можливостей для власного національно-культурного розвитку. В цьому сенсі є важливим віднайдення формули включення національних меншин у колективну пам'ять титульних націй.

Необхідно відзначити, що найчастіше проросійські чинники спекулюють на складних сторінках відносин українців і євреїв у часи Другої світової війни. Співвідповідальність за організацію і проведення Голокосту, що прийшов разом з нацистськими танками в Україну, падає на тих українців, що співпрацювали з гітлерівським режимом. Компромісом, який би солідаризував у цій складній сторінці колективну пам'ять українців та євреїв, може стати усвідомлення того, що злочини проти євреїв чинили переважно українці, які були кримінальними злочинцями, і нацистський політичний режим лише дозволив втілити їм свої злочинні наміри безкарно саме стосовно єврейського народу.

У Головному державному архіві СБУ в Івано-Франківській області зберігається багато кримінальних справ, які яскраво свідчать, що насильство проти євреїв чинили не у зв'язку з поширенням серед українців антисемітських поглядів, а внаслідок появи в людей, схильних до зловживань, можливості реалізувати свої злочинні наміри.

Відзначимо, що уже з приходом нацистів на територію Прикарпаття у 1941 р. розпочалися гоніння на єврейське населення краю і до кінця березня 1942 р., за даними Л.Соловки, в області було знищено біля 40 тис. євреїв¹. Подібна ситуація склалася і в с. Ферескул (тепер с. Черемошна) Верховинського району, де за вказівкою нацистів було знищено 20 євреїв.

Під час розгляду кримінальної справи після війни арештовані поліцаї наголошували, що вчинили злочин через страх перед керівництвом і активно розказували про свої грабунки родин вбитих євреїв. Так, команда знищувати євреїв у Ферескулі поступила влітку 1941 р., участь у вбивствах брали 7 поліцаїв, які потім і пограбували майно вбитих односельчан

¹ Соловка Л. Порівняльний аналіз німецької та угорської зон окупації Галичини (на прикладі подій літа 1941-го). – Режим перегляду: http://daifo.if.gov.ua/pdf/exp_41_3_14.pdf (дата звернення 10.05.2016).

(взяли оплату за роботу): хто отримав корову, а хто задовольнився 15-20 кг кукурудзи. Українські поліцаї вбили 11 євреїв-односельців (родини Лебель, Марморощ, Фейгер, Шренцель), а вирятувався, імовірно, лише Янкель Шренцель (пізніше його бачили живим), який умів добре плавати².

Нещасних під час повені вночі 3 липня 1941 р. вивели до Черемошу, силою заставили заходити в річку та розстрілювали. Одні топилися, інші падали від куль, а їх «трупні тут же підхоплювала ріка і відносила...». Свідки розстрілів згадують, що якийсь єврейський хлопчик кричав перед смертю: «Я маленький, нічого не винний, не бийте, не бийте, не бийте». Жалібно просилась також якась жінка. Два поліцаї відмовилися стріляти і втекли, а інші вчинили злочин.

Натомість 13 липня 1945 р. у Берліні відділом СМЕРШ за зраду Батьківщині був заарештований Ярослав Федорович Харун, уродженець села Вікторів Галицького району, який під час затримання видавав себе за поляка Яніслава Хаме³. Під час німецької окупації він добровільно пішов працювати в поліцію, де пробув з серпня до жовтня 1941 р.

У поліції п. Я. Харун охороняв військове майно на залізничній станції міста. Перед звільненням зі служби 6 днів був у команді зі знищення євреїв. Цю структуру використовували для викопування ям і закопування розстріляних євреїв.

Поліцай їздив у Станіславівську тюрму і автомашинами привозив євреїв до місця знищення. Особисто доставив 20 осіб, серед яких були діти 9-10 років і люди 70-80 років. Розстріли відбувались у с. Павелче (з 1946 р. с. Павлівка). Жертви спочатку викопували ями площею 15 кв. м і 3 м глибини. Привезених євреїв підводили до ями, і гестапівці впритул їх розстрілювали. Під час слідства Ярослав стверджував, що за його присутності в лісі розстріляли близько 1200 осіб і більше 700 на єврейському цвинтарі в місті. Він сам нікого не розстріляв, це робили 12 осіб з гестапо.

У поліції Харун отримував 250 рейхсмарок платні, пайок, йому видали мундир, гвинтівку, боеприпаси, а також він був звільнений від сільськогосподарських податків на користь рейху. Свій вибір про співпрацю з окупантами поліцай пояснював бажанням покращити матеріальне становище, отримати їжу, зарплату і тим, що робота була неважкою.

Ще інший приклад здатності виживати коштом інших людських життів продемонстрував уродженець с. Велика Кам'янка Коломийського району Григорій Васильович Чоланюк, 1923 р.н.⁴. Він у 1940-1941 рр. був головою товариства «Червоного хреста» у своєму селі. Однак це не перешкодило в 1943 р. йому з Масюком потрапити в поліцію СС, пройти підготовку в навчальному концентраційному таборі Травніки (Польща) і попрацювати там вахманом СС (охоронцем у концентраційному таборі).

Вахманів залучали тільки до охорони табору, знищували ж євреїв самі німці. Групи поліцаїв ще використовувалися для боротьби з польськими партизанами, етапування в'язнів. Масюк завдяки «відмінній службі» відбув ще 5 місяців в зондеркоманді під час ліквідації Варшавського гетто і навіть був нагороджений за допомогу у вбивстві людей 7-ми денним відпусткою.

Після закінчення війни Чоланюк повернувся додому, влаштувався на роботу дяком у рідному селі і навіть встиг перед потраплянням в поле зору репресивних радянських спецслужб взяти участь у знищенні рідної церкви під час роботи в «Ініціативній Групі по возз'єднанню Греко-католицької Церкви з православною Церквою».

У час «остаточного вирішення єврейського питання» нацистами в період Другої світової війни знаходилися люди, що намагалися підвищитися у статусі та збагатитися на людських трагедіях. Так, Дмитро Романюк, 1909 р.н., уродженець селища Ворохта брав участь в арештах і пограбуваннях євреїв восени 1942 р.⁵ Як лісничий він відправляв євреїв на розправу, а по дорозі їх грабував. Пізніше Василь Калинюк з Татарова посвідчив про

² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр.511.

³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр.336.

⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 891.

⁵ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. – Ф 5. – Спр.689.

грабунки Романюком євреїв, хоча сам не встидався брати з жертв гроші за переведення їх за кордон.

Після остаточної ліквідації євреїв майно звезли до Яблуниці і організували розпродаж. Дмитро Романюк перед тим вивіз цілу підводу речей, а на людей кидав брудний і порваний одяг і кричав: «Що, злидарі, ви хочете барахла жидівського!».

Натомість Микола Васильович Вишиванюк, 1916 р.н., уродженець с. Мала Кам'янка Коломийського району в 1939 р. виїхав у Польщу по підроблених документах «німця»⁶. У 1941 р. Вишиванюк повернувся додому і допомагав батькові, що був управляючим підсобного господарства гестапо виганяти євреїв на роботу.

Завдяки знайомству з гестапівцем Капішем п. Вишиванюк в 1942 р. закінчив поліцейську школу в Польщі (родичі хвалилися сусідам, що тепер «хлопець вийде в люди»). Після закінчення навчання і повернення у село Микола Вишиванюк відзначився у репресіях проти комсомольців, побитті до півсмерті односельців і знищенні 20 єврейських сімей з підсобного господарства.

У жовтні 1942 р. Капіш за допомогою Миколи Вишиванюка, його батька і дядька зігнали всіх євреїв у приміщення підсобного господарства, а деяких під час зборів Капіш застрелив. Через декілька годин гестапівці з Вишиванюком відконвоювали євреїв у Шепарівський ліс і їх там знищили. Після цього злочину родина Вишиванюків відвезла додому цілу підводу єврейських речей.

Але і на цьому гоніння на євреїв Вишиванюки не припинили, бо влітку 1943 р. з їх допомогою було знайдено схрон з євреями і всіх їх розстріляли. З наближенням Червоної армії Вишиванюк сховав своє фото в поліцейській формі під портрет І.Франка (мабуть думав, що ще знадобиться...) і в травні 1944 р. був призваний на Прибалтійський фронт, де навіть був поранений в руку і ногу. Однак у підсумку його спроба «вийти в люди» через вбивство мирних громадян закінчилася ув'язненням строком на 10 років виправно-трудових таборів.

Отже, ми повинні усвідомлювати, що злочини під час Голокосту чинили в першу чергу кримінальні злочинці, які скористалися нацистською політикою щодо євреїв задля особистого збагачення, досягнення кар'єрних успіхів, задоволення садистських схильностей тощо. Натомість у спільній українсько-єврейській історії про цей історичний період має домінувати пам'ять про українців – праведників народів світу, які ризикували життям під час Голокосту, щоб врятувати життя євреям від знищення нацистами.

---

⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. – Ф 5. – Спр.735.